

ЗАРЯ Лариса – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фортепіано, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, вул. Західна, 33А, м. Харків, 81008, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5316-463X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.9>

Бібліографічний опис статті: Заря, Л. (2021) Шляхи навчання гри на фортепіано в педагогічних закладах освіти. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, 12 (44), 67–72, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.9>

ШЛЯХИ НАВЧАННЯ ГРИ НА ФОРТЕПІАНО В ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Анотація. Стаття розкриває проблему сучасних умов навчання в навчальних педагогічних закладах, де надається можливість навчання для тих, хто не має музичну освіту.

Відмічається, що початковий етап навчання гри на фортепіано пов'язаний із багатьма труднощами, які зумовлені необхідними вміннями та навичками гри на фортепіано, для професійного виконання музичних творів.

У статті розглянуті кілька типів умінь та навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності: рухові, пізнавальні, теоретичні і практичні. Зазначається, що найбільш важким для вчителя музичного мистецтва є вміння добирати по слуху й транспонувати. Відсутність цих навичок у подальшому обмежує можливості ведення уроку музичного мистецтва і позакласної роботи в закладах загальної середньої освіти.

Підкреслюється, що з самого початку навчання здобувачам освіти необхідно зробити установку на музичне виконання творів. Тому дуже важливо з перших занять розвивати вміння розкривати образний зміст твору, передавати стилеві ознаки, показувати володіння формою.

Автор зазначає, що здобувачі освіти за час навчання мають закріпити деякі основні вміння: теоретичне осмислення твору; зупинка уваги на окремих елементах музичної тканини (послухати звучання мелодії, підголосків, пов'язуючи епізоди); постійне вислуховування музичного твору у своєму виконанні, усвідомлення при цьому інтонаційної виразності відповідно до змісту твору; відчуження й розуміння процесу розвитку музичної думки, врахування всіх елементів виразності; охоплення форми твору, звернення уваги на кульмінацію і цезури, темпові і динамічні контрасти, образний зміст.

Автор відзначає, що викладання фортепіано в педагогічних закладах потребує особливі підходи та рекомендує методичні прийоми, які зможуть сприяти самовихованню і вдосконаленню майбутніх професійних якостей здобувачів освіти.

Ключові слова: здобувачі освіти, гра на фортепіано, вміння, навички, зміст.

ZARYA Larisa – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Piano, Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy” of Kharkiv Regional Council, 33A, Zakhidna str., Kharkiv, 810080, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5316-463X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.9>

To cite this article: Zarya, L. (2021) Shliakhy navchannia hri na fortepiano v pedahohichnykh zakladakh osvity [Ways of learning to play the piano in pedagogical institutions of education]. *Human Studies. Series of Pedagogy*, 12 (44), 67–72, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.9>

WAYS OF LEARNING TO PLAY THE PIANO IN PEDAGOGICAL INSTITUTIONS OF EDUCATION

Summary. The article reveals the problem of modern conditions of education in educational pedagogical institutions, where the opportunity to study is provided for those who do not have a music education. It is noted that the initial stage of learning to play the piano is associated with many

difficulties due to the necessary skills and abilities to play the piano for professional performance of musical works.

The article considers several types of skills needed for future professional activity: motor, cognitive, theoretical and practical. It is noted that the most difficult for a music teacher is the ability to select by ear and transpose. The lack of these skills further limits the possibilities of conducting music lessons and extracurricular activities in general secondary education.

It is emphasized that from the very beginning of education, students need to make an installation on the musical performance of works. Therefore, it is very important from the first lessons to develop the ability to reveal the figurative content of the work, to convey stylistic features, to show mastery of form.

The author notes that students during their studies should consolidate some basic skills: theoretical understanding of the work; stopping attention on certain elements of the musical fabric (listen to the sound of melodies, undertones, connecting episodes); constant listening to the performance of a musical work, awareness of the expressiveness in accordance with the content of the work; feeling and understanding of the process of development of musical thought, taking into account all the elements of expression; coverage of the form of the work, attention to the culminations and caesuras, tempo and dynamic contrasts, figurative content.

The author recommends that teachers choose a technically and artistically and emotionally accessible repertoire that will be able to interest and encourage students to play the piano.

Key words: *students, playing the piano, skills, abilities content.*

Вступ. Методика навчання гри на фортепіано в педагогічних закладах освіти дещо відрізняються від методів навчання гри на цьому ж інструменті в спеціальних музичних закладах і має особливі форми, етапи та умови. Методика навчання гри на фортепіано витікає з поставлених завдань музично-естетичного виховання, а процес навчання базується на знаннях, отриманих з інших музичних дисциплін. Здобувачі освіти мають розвиватися в напрямку формування вмінь і навичок. І тільки потім, за наявності цих навичок, на заняттях фортепіано можна займатися серйозною інтерпретацією музичного твору, спираючись на ці уміння та навички. Ця проблема є **актуальною** і потребує до себе уваги.

Аналіз останніх досліджень. Індивідуальна форма занять під час навчання гри на фортепіано створює для викладача необхідні умови всебічного вивчення, об'єктивної оцінки індивідуальних можливостей кожного здобувача освіти, і тому викладач повинен керуватися диференційованими методами роботи з ними, з урахуванням їхнього різного рівня музичної підготовки.

Формування й розвиток особистості майбутнього фахівця здійснюється не лише в процесі сприймання та осмислення певних знань, а перш за все виховується в індивідуальній музично-виконавській діяльності. Саме під час музикування студенти набувають багато специфічних знань, умінь і навичок, необхідних для майбутньої педагогічної діяльності. Н. Цюлюпа (2017) зауважила, що чим краще здобувачі вищої освіти навчаються грати на музичних інструментах і відповідним музичним репертуаром, тим ефективнішим буде їхній вплив на учнів (Tsyulyura N., 2017, p. 940).

Дослідники даної проблеми відмічають деякі особливості навчання гри на фортепіано. Наприклад, Куттс Лия (2019) відмічає, що «з самого початку навчання здобувачам освіти необхідно зробити установку на самостійний розбір музичного твору» (Coutts L., 2019, p. 495). Тому дуже важливо з перших занять розвивати уміння здобувача освіти розкрити образний зміст твору, передати стильові ознаки, показати володіння формою.

Звичайно, на перших заняттях нелегко опанувати гру на фортепіано двома руками. Хаммонд, Лушна Фернандес; Валлийский, Грэм; Гемонид, Евангелос (2019) визначають, що доречним стане першо-початкове виконання музичного твору самим викладачем на фортепіано. Дослідники відмічають, що за умови розумної організації заняття, урізноманітнення методів роботи викладача, використання візуального зворотного зв'язку – гри викладача на фортепіано, поліпшиться динаміка навчання і сприйняття інформації, організація піаністичного апарату, розвиток пальцевої швидкості, координація рук, розвиток свободи рухів на інструменті (Fernandes H., 2019, p. 586). Зрозуміло, що для цього вельми важливо знайомити здобувачів освіти з різними засобами звукоутворення, кольоровим озвученням динамічних відтінків, штрихів, педалізації тощо.

Важливий вислів Чжана Луксина (2019), що «навчання гри на фортепіано має ґрунтуватися на основі системного мислення, яке охоплює зір, слух, дотик, свідомість» (Zhang L., 2019, p. 360).

Як показує практика, визначена основа навчання гри на фортепіано є важливим фактором для вміння добирати по слуху й транспонувати. Відсутність цих вмінь обмежує можливості здобувачів освіти. У роботі над розвитком уміння добирати по слуху ми пропонуємо використовувати наступну послідовність: заспівати про себе або вголос який-небудь твір, визначити його тональність, розмір, потім зіграти мелодію на фортепіано, осмислити логіку ритмічного й гармонійного розвитку; добрати бас і гармонійний (акордовий) супровід мелодії. Здобувачу освіти (особливо без або з початковою музичною підготовкою) слід давати невеликі твори, які легко запам'ятовуються; мотиви, мелодії, які він може заспівати або підібрати на інструменті (мелодії з поетичним текстом більш надихають на гру на фортепіано). Після того, як музичний уривок точно відтворений, доцільно здобувачу освіти самостійно транспонувати його в різні тональності. Систематичні тренування в цьому напрямі будуть сприяти розвитку в здобувачів освіти слухових уявлень і так званого внутрішнього слуху.

Правильно зауважив видатний викладач, музичний діяч Г.Г. Нейгауз (1988), що «свідомість студента має бути на рівні його практичних дій, які безпосередньо виконуються рукою і пальцями, живих істот, волі піаніста» (с. 81).

Мета статті. Метою дослідження є розкриття основних методів і завдань роботи викладача зі здобувачами педагогічних закладів освіти.

Виклад основного матеріалу. В умовах індивідуальних занять викладач фортепіано має можливість поглиблено працювати над формуванням естетичних поглядів майбутніх фахівців, їхнього художнього смаку та музичного кругозору; він може виховувати професійну самостійність, творчу ініціативу та виконавський досвід.

Як було зазначено, формування виконавського досвіду майбутнього вчителя музичного мистецтва загальноосвітньої школи та музичного керівника закладу дошкільної освіти вимагає не тільки набуття необхідних знань, але й розвитку виконавських умінь та навичок гри на фортепіано, які забезпечать успішність його професійної діяльності.

Для здобувача передвищої та вищої освіти (якщо вони не мають музичної підготовки) найбільш важким є перший період навчання, де відбувається знайомство з інструментом, нотною грамотою. Здобувачі освіти поступово звикають до інструменту, навчаються отримувати з нього звуки, грати невеликі музичні твори, прислухаючись до свого виконання. І щоб цей період не викликав особливих труднощів, пройшов для них непомітно, важливою умовою є захоплення студентами з першої хвилини умінням уважно грати на фортепіано. Тому викладач має виробити в кожного здобувача освіти природні, доцільні прийоми гри на фортепіано за допомогою слухового контролю. Для цього необхідно пояснювати, що грати без того, щоб постійно слухати, думати, відчувати, означає даремно витратити свій час гри на фортепіано.

Крім знань, необхідними компонентами для професійного виконання музичних творів є вміння та навички. Співвідношення цих компонентів тлумачиться психологами неоднозначно: одні дослідники вважають, що навички передують умінням, інші – що уміння виникають раніше навичок.

Початковий етап навчання гри на фортепіано пов'язаний із багатьма труднощами – це й нерозуміння студентами специфіки звучання фортепіано, і невміння критично оцінювати власну гру, і бажання швидко, не витрачаючи багато часу, навчитися гарно виконувати складні популярні твори.

Формування вмінь і навичок гри на фортепіано – це складний цілеспрямований процес становлення здобувачів освіти як професіонала, який відбувається в результаті розвитку й виховання. Розглянемо сутність умінь і навичок гри на фортепіано. Науковці поділяють уміння та навички на кілька типів: рухові, пізнавальні, теоретичні і практичні. Рухові включають різноманітні рухи – складні й прості, що складають моторні аспекти гри на фортепіано. Пізнавальні вміння включають здатність вести пошук, сприймати, запам'ятовувати та обробляти інформацію. Вони співвідносяться з основними психічними процесами й передбачають формування знань.

Розрізняються теоретичні й практичні навички. Теоретичні вміння та навички пов'язані з абстрактним інтелектом. Вони виявляються в здатності студентів аналізувати, узагальнювати музичний матеріал, у разі необхідності здійснювати транспонування з однієї тональності в іншу тощо. Такі вміння й навички найбільше виявляються у творчому підході до гри на фортепіано.

Дії на фортепіано, які закріплюються, стають навичками.

Важливе значення для розуміння процесу формування навичок гри на фортепіано має бути перенесення, тобто поширення і використання навичок, сформованих у результаті виконання одних дій та видів діяльності на інші. Для того щоб таке перенесення здійснилося нормально, необхідно, щоб навичка стала узагальненою, універсальною, узгодженою з діями й видами діяльності, з іншими навичками гри на фортепіано, доведених до автоматизму.

Практичні вміння виявляються під час програвання музичного твору. Уміння, на відміну від навичок, завжди спираються на активну інтелектуальну діяльність і обов'язково містять у собі процеси мислення. Свідомий інтелектуальний контроль – це головне, що відрізняє вміння від навичок. Уміння утворюються в результаті координації навичок, їх об'єднання в системи за допомогою дій, що знаходяться під свідомим контролем. Через регуляцію таких дій здійснюється оптимальне управління вміннями. Сама дія в структурі вміння контролюється за її метою.

Навчання гри на фортепіано є комплексом спеціальних професійних умінь, які умовно зводяться в п'ять груп: сольне виконання на інструменті; акомпанування; читання з листа; транспонування музичних творів; гра в ансамблі (гра в чотири руки).

Розглянемо наступний з важливих спеціальних професійних умінь – транспонування музичного твору. Процесу транспонування твору властиві деякі особливості, характерні як для читання з листа, так і для добору по слуху: з першим його об'єднує безпосередній зв'язок між зоровим сприйняттям і музично-слуховими уявленнями, з другим – збереження й перенесення слухових уявлень, що залишилися в пам'яті після сприйняття твору в початковій тональності. Практика показує, що успішному оволодінню вмінням транспонування сприяють, по-перше, знання здобувачем освіти гармонії та уміння застосовувати ці знання у своїй діяльності (зокрема, володіння вміннями виконання на фортепіано різних гармонічних послідовностей); по-друге, володіння аплікатурними формулами гам, арпеджіо, акордів у всіх тональностях.

Важливо рекомендувати здобувачу освіти, перш ніж почати грати твір в іншій тональності, представити звучання музики в початковій тональності, осмислити внутрішню логіку його розвитку, лінію мелодійного і гармонійного руху. Доцільно в думках відчувати нову тональність, добре представити, як будуються в ній основні акорди, необхідно відчувати й бачити не окремі звуки, а гармонічні комплекси, функції акордів, рух мелодії тощо.

Здобувачу освіти під час освоєння вміння транспонування доцільно використовувати таку методичну роботу: грати в різній тональності акордові послідовності з 4–5 акордів, що мають основні тональні функції; виділити різні кадансові побудови і зіграти їх у різних тональностях; запам'ятати невеликий уривок з музичного твору (відносно можливостям студента) і зіграти його в різних тональностях.

Будь-який музикант-виконавець, вчитель музичного мистецтва закладу загальної середньої освіти, музичний керівник закладу дошкільної освіти стикається з необхідністю читання з листа музичних творів. Тому чим швидше здобувач освіти навчиться читати з листа, тим швидше й легше в нього сформується вміння створювати музичний образ, передавати зміст твору.

Працюючи над формуванням вміння читати з листа, викладач спеціального фортепіано має враховувати наступне: починати роботу доцільно з творів, написаних у повільному темпі, з невеликою кількістю випадкових знаків, з однотипною фактурою акомпанементу, що не вимагає складної аплікатури. Важливо вміти спрощувати нотний текст, вибираючи найголовніше, не спотворюючи при цьому музичного змісту твору. У міру вдосконалення навиків читання з листа спрощення доводяться до мінімуму.

Під час формування навиків читання з листа можна використовувати ряд методичних прийомів: у думках прочитати й проаналізувати твір, визначивши структуру розвитку музичного образу; зіграти акомпанемент і одночасно в думках виконати вокальну партію; поєднувати виконання вокального рядка на фортепіано з акомпанементом у партії лівої руки.

У ході читання з листа майбутній фахівець має вміти швидко вникати в задум твору, передбачати лінію розвитку музичного образу, уловлювати найістотніше в змісті, одночасно бачити партію соліста й акомпанемент, музичний і літературний текст, усвідомлювати характер музики, звертаючи увагу на зміну темпу, тональності, фактури, ритму. Для розвитку цієї навички слід виробити вміння сприймати музичний текст не окремими нотними знаками безупинного виконання, а великими звуковими комплексами, об'єднаними за сенсом. Також треба оволодіти найбільш поширеними фактурними формулами (гаммами, арпеджіо, акордами), розвинути вміння скорочувати нотний текст, не спотворюючи

змісту твору; виробити вміння грати акомпанемент з одночасним співом вокальної партії.

Зазначимо, що чим швидше й краще здобувачі освіти оволодіють навичками читання з листа, добре сприйматимуть та вивчатимуть музичний твір, тим більше цікавого вони дізнаються, і, як наслідок, виконання зрозумілих музичних творів, їхній зміст викликати у них інтерес.

Важливим також є вироблення вміння вільно орієнтуватися на клавіатурі. Для цього рекомендуємо навчати здобувача освіти грати, не дивлячись на руки, а іноді, можливо, згадувати музичний матеріал на фортепіано із заплющеними очима. Отже, читання з листа є найважливішою умовою розвитку музичного кругозору здобувача освіти, оскільки дає можливість безпосереднього творчого знайомства з класичними музичними творами, народною та сучасною музикою.

Визначаємо, що комплекс спеціальних професійних умінь і навичок залежить від розвитку піаністичного апарату. Зупинимось на деяких особливостях його розвитку, для яких необхідна увага викладача фортепіано (вони можуть допомагати або заважати здобувачам освіти розвиватися, навчатися гри на фортепіано).

На що ще треба обов'язково звернути увагу? 1. З перших занять треба неухильно спостерігати за спокійним, вільним рухом всіх частин руки та корпусу. Необхідно пояснити здобувачу освіти правила посадки за фортепіано. 2. Слід якомога раніше починати роботу над опануванням зв'язаної плавної гри на легато. 3. Разом з тим для організації виконавської майстерності слід приділяти багато часу та зусиль засвоєнню технічних прийомів гри на нон легато, стакато, портаменто тощо.

У процесі роботи зі здобувачем освіти викладач має домагатися гармонійного розвитку художніх і технічних навичок. Розвиток техніки, у широкому значенні цього слова, здійснюється в процесі роботи над усіма творами; розвитку техніки у вузькому значенні (пальцевої швидкості, чіткості тощо) сприяє регулярна робота над гаммами, етюдами і вправами.

Розглянемо деякі напрями розвитку техніки гри на фортепіано. Основною умовою продуктивної роботи здобувача освіти над вправами, гаммами та етюдами є чітке усвідомлення організації піаністичного апарату, розвинення пальцевої швидкості, координації рук, свободи рухів на інструменті, повільність і рівність звучання гам, стрункість акордів тощо. При цьому необхідно розвивати у студента свідоме ставлення до освоєння різноманітних технічних прийомів, що допоможе в майбутньому здійснювати художній задум музичного твору.

Важливо також відразу знайомити здобувачів освіти з обсягом теоретичного матеріалу й швидко перейти до практичних занять гри на фортепіано – спочатку окремими руками по черзі і відразу перейти на гру обома руками в умовах їх простих координацій. Треба пам'ятати, що необхідно вибирати такий репертуар, який зможе зацікавити та заохотити здобувача освіти до гри на фортепіано та музикування, щоб навчальний репертуар був доступним для нього в технічному й художньо-емоційному плані; міг би забезпечити систематичний музичний розвиток його виконавських навиків.

Висновки. Отже, виходячи з практики дослідження, визначимо, що викладання фортепіано в педагогічних закладах потребує особливих підходів. Тому можна рекомендувати викладачам спеціального фортепіано використовувати у своїй роботі ряд методичних прийомів, які можуть сприяти самовихованню і вдосконаленню майбутніх професійних якостей здобувачів освіти:

- обов'язково зв'язувати роботу здобувача освіти на фортепіано з майбутньою професією, давати рекомендації з підготовки до неї;
- надихати на аналіз самостійно розібраного нового твору;
- разом зі студентом знаходити технічні прийоми грамотного ознайомлення та гри музичного твору на фортепіано;
- визначати самостійну роботу студента вдома та спонукати його до творчих знахідок;
- обов'язково закінчувати заняття самостійним висновком здобувача освіти про вивчений матеріал на занятті з фортепіано;
- рекомендувати студенту методичну літературу для самостійного ознайомлення, покращення розуміння виконаного музичного твору.
- навчання гри на фортепіано має ґрунтуватися на основі системного мислення, яке охоплює зір, слух, дотик, свідомість;
- перше ознайомлення з музичним твором на фортепіано має бути виконане самим викладачем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нейгауз Г.Г. Об искусстве фортепианной игры. Записки педагога. 5-е изд. Москва : Музыка, 1988. 241 с.
2. Цюлюпа Н., Заходякін О. Формування методичної компетентності майбутнього педагога-музиканта в процесі навчання гри на фортепіано. *Нова педагогічна думка*. 2017. № 2. С. 93–95.
3. Coutts L. Empowering students to take ownership of their learning: Lessons from one piano teacher's experiences with transformative pedagogy. *International journal of music education*. 2019. Vol. 37, № 3. P. 493–507.
4. Fernandes H.; Welch G., Himonides, E. The Pedagogical Use of Visual Feedback for Enhancing Dynamics in Higher Education Piano Learning and Performance. *International journal of music education*. 2019. Vol. 25, № 3. P. 581–601.
5. Zhang L. The «Four Main Factors Theory» of Piano Teaching and its Systematic Thinking. *Advances in Social Science Education and Humanities Research*. 2019. Vol. 322. P. 359–362.

REFERENCES

1. Nejjgauz G.G. (1988). On the art of piano playing. Teachers notes. Moskva: Muzyka. 241 p.
2. Tsyulyupa N. Formuvannia metodychnoi kompetentnosti maibutnoho pedahoha-muzykanta v protsesi navchannia hry na fortepiano. [Formation of methodological competence future music teacher in the process of learning to play the piano.] *Nova pedagogichna dumka*. 2017, № 2. P. 93–95.
3. Coutts L. Empowering students to take ownership of their learning: Lessons from one piano teacher's experiences with transformative pedagogy. *International journal of music education*. 2019. Vol. 37, № 3. P. 493–507.
4. Fernandes H. L.; Welch G.; Himonides, E. The Pedagogical Use of Visual Feedback for Enhancing Dynamics in Higher Education Piano Learning and Performance. *International journal of music education*. 2019. Vol. 25, № 3. P. 581–601.
5. Zhang L. The “Four Main Factors Theory” of Piano Teaching and its Systematic Thinking. *Advances in Social Science Education and Humanities Research*. 2019. Vol. 322. P. 359–362.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2021